

Onderwijs en maatschappelijk kwetsbare gezinnen: de onderwijsopdracht ruim(er) bekeken

HOGENT-onderzoek naar de samenwerking tussen onderwijs en welzijn

Celine MERTENS, Marie SEGHERS, Jan DE METS, Katrien De MAEGD en Chris VAN KERCKHOVE

Vanuit het lokale beleid, het welzijnswerk én scholen klinkt de roep naar meer samenwerking om maatschappelijke uitdagingen zoals kinderarmoede het hoofd te bieden. Een multidisciplinair onderzoek van HOGENT richt zich op het snijvlak tussen onderwijs en welzijn. We onderzochten hoe de samenwerking tussen basisscholen en welzijnsactoren eruit kan zien om zo kwetsbare gezinnen beter te ondersteunen.¹

In dit artikel gaan we in op de rol die scholen kunnen opnemen, vertrekkende van welzijnsproblemen op school.

Over het onderzoek

Terwijl welzijnsactoren moeite hebben om kwetsbare gezinnen te bereiken, bevinden scholen zich soms in de frontlinie zonder goed te weten waartoe of waaraan. Lege brooddozen, onbetaalde schoolfacturen, opvoedingsproblematieken, te grote afstand tussen ouders en school, enz. Het is maar een greep uit de problematieken waarmee scholen geconfronteerd worden.

Vanuit verschillende hoeken – het lokale beleid, welzijnswerk én scholen – klinkt de roep naar meer samenwerking om complexe maatschappelijke uitdagingen zoals kinderarmoede het hoofd te bieden. Ons onderzoeksproject bevindt zich op het snijvlak tussen onderwijs en welzijn en bekijkt hoe de samenwerking kan bijdragen tot een betere ondersteuning van kwetsbare gezinnen.

Op basis van een brede verkenning bij **20 Vlaamse basisscholen** met hoge kansarmoedecijfers trachten we een beeld te schetsen van hoe scholen de samenwerkingen met welzijn opzetten en ervaren. Vervolgens bevroegen we **welzijnsorganisaties** die rechtstreeks toegankelijk zijn en waar scholen ook effectief mee in contact komen (zie overzicht in het volgend punt). Het is een verkennend onderzoek waardoor de bevindingen niet zomaar te veralgemenen zijn voor alle actoren in het Vlaamse landschap. Wel geeft dit onderzoek belangrijke indicaties over de trends en evoluties, drempels en uitdagingen.

In dit artikel gaan we in op de rol die scholen kunnen opnemen, vertrekkende van de welzijnsvragen waarmee ze geconfronteerd worden.

Confrontatie met welzijnsproblemen op school

Allerlei welzijnsproblemen komen de school binnen: onbetaalde schoolfacturen, slechte huisvesting, administratieve problemen, complexe gezinssituaties, beperkte toegang tot ondersteuning bij leerproblemen ... Doorgaans zijn het de **meest kwetsbare ouders** die met een combinatie van deze problemen kampen.

“Onze schoolpopulatie bestaat overwegend uit eerstegeneratiemigranten. Die groep heeft specifieke noden, bijvoorbeeld het onderwijssysteem niet kennen, niet weten waarnaartoe met welke vraag. Maar ook verschillende problemen gelinkt aan de dagelijkse overleving in deze maatschappij, zoals gezondheid en tewerkstelling. Ik word heel vaak met formulieren gebombard, met vragen van ouders om te helpen.” (brugfiguur)

Deze **aanleidingen** zorgen ervoor dat basisscholen op zoek gaan naar een samenwerking met het brede welzijnsveld in functie van de zorg voor deze kinderen. Het initiatief blijft niet beperkt tot scholen, ook het welzijnswerk ziet steeds meer potentieel in een samenwerking met scholen. Kinderarmoede aanpakken kan een aanleiding zijn om scholen bij het welzijnsveld te betrekken.

“Om wat meer zicht te krijgen op die kinderarmoede zijn we met onderwijs gaan samenwerken. Omdat ja, elk kind moet naar school, dat is echt de ideale plaats om dan de ouders op te pikken, te vinden.” (medewerker OCMW)

De **welzijnsactoren** waar de scholen het meest mee in contact komen of samenwerken, zijn:

- ondersteunende organisaties zoals Onderwijsopbouwwerk, Integratiecentra, Stedelijke diensten: onderwijscentra, dienst samenleving, flankerend onderwijsbeleid, integratiedienst, enz.
- Huizen van het Kind
- brugfiguren
- OCMW, CAW
- sociale dienst van de politie
- CKG (centra voor kindzorg en gezinsondersteuning) en thuisbegeleidingsdiensten
- huiswerkinitiatieven
- tetwerken allerhande rond kinderarmoede, brede leer- en leefomgeving, enz.

Hoe nemen scholen welzijnsvragen op?

Variatie tussen scholen

Hoe scholen met welzijnsvragen en -problemen van gezinnen omgaan verschilt. Niet elke school wordt met evenveel welzijnsissues geconfronteerd en het soort welzijnsvragen kan verschillen naar gelang de schoolcontext. Hoe kwetsbaarder het publiek, hoe meer welzijnsproblematieken er binnenkomen.

Volgens scholen is er **geen duidelijk kader** voorhanden waarbinnen zij kunnen ageren. Ook dit zorgt voor een grote variëteit in het omgaan met welzijnsvragen van ouders. Vooral voor zaken die minder rechtstreeks aan het leren te koppelen zijn, hangt het vooral van de inschatting, draagkracht en bereidheid van de afzonderlijke scholen af of ze overgaan tot samenwerking met het welzijnsveld.

De bevraagde scholen vragen zich in wisselende mate af of ze überhaupt met ‘toeleiding naar welzijn’ moeten bezig zijn. De meeste geven aan dat **hun hoofdopdracht in eerste instantie onderwijs verstrekken** is. Voor sommigen is de samenwerking met welzijn geen kerntaak, maar iets ‘dat er bovenop komt’, zoals onderstaande directie ook aangeeft:

“Wij zijn ook geen hulpverlenende instantie, zeg maar. Wij moeten ons met onderwijs bezighouden. En voor mij is dat iets dat er gewoon bijkomt.” (directeur)

De link met het aanvoelen van ‘een hoge **taakbelasting**’ is dan snel gemaakt. Vooral bij **intensievere** vormen van opvolging zoals mee-gaan met de ouder(s) naar een organisatie of op huisbezoek gaan, zien we grote verschillen tussen scholen en worden de grenzen van wat nog haalbaar is aangevoeld.

Uit ons onderzoek blijkt dat de bevraagde welzijnsactoren de variatie in visies en praktijken van school ook ervaren. Doorgaans vertonen ze wel veel begrip voor de **taakbelasting** van leerkrachten. Ze begrijpen het gevoel dat inzetten op welzijn ten dele buiten de hoofdopdracht van de school valt. Samenwerkingen uitbouwen zorgt volgens de welzijnsactoren echter niet alleen voor taakbelas-

ting maar kan zeker ook ondersteunend werken voor scholen. We zien dat, waar er samenwerkingen uitgebouwd zijn, scholen dit effectief als ondersteunend ervaren, zeker waar er een aanspreekpunt gecreëerd is.

“Eén van de coördinatoren van Children’s Zone komt op school kijken naar ‘wat zijn noden?’ Dat is ons aanspreekpunt. En als je een vraag stelt dan weet je ook, ‘ik krijg een antwoord’. Als ik zeg, ‘dat is mijn probleem’, dan weet ik dat ik binnen dit en een week van één of andere organisatie telefoon krijg, want Y. heeft die gecontacteerd om dat bepaald probleem op te lossen.” (directeur)

“Die [de scholen] moeten daar niet mee aan de slag. Ik denk dat we dan veel te veel vragen van scholen. Net daarin kunnen wij ondersteuning bieden.” (medewerker CAW)

Ervaren noodzaak

Tegelijk ervaren scholen steeds meer de **noodzaak** om er te zijn voor kwetsbare gezinnen. Sommige scholen beseffen dat ze, door de goede vertrouwensband met ouders, het eerste aanspreekpunt zijn en dus goed geplaatst zijn om toe te leiden naar het welzijnswerk. Sommige scholen volgen de welzijnsvragen en -noden op omdat ze denken dat leerlingen, met minder stress en kopzorgen, zo beter tot leren komen.

De mate waarin scholen die noodzaak voelen, hangt nauw samen met de **visie** van de school op diversiteit, kansarmoede, ouderbetrokkenheid, enz. Deze visie bepaalt de **bereidheid** om samenwerking met welzijn als haar (maatschappelijke) opdracht te zien. Scholen met een vergevorderd pedagogisch project, die durven experimenteren en zichzelf in vraag stellen, zijn vaak net de scholen die hun maatschappelijke opdracht naar ouders toe ruim invullen.

“Je visie en missie moeten zo richtinggevend zijn dat als er een nieuw probleem ontstaat, je moet kijken: wat betekent dat nu binnen onze missie? Als onze missie zegt dat wij ons niet willen laten afremmen door de schoolse loopbaan, de taalachterstand of de maatschappelijke positie van de leerling, dan is het eender welk probleem zich stelt binnen die context.” (directeur)

“De dingen die D. [brugfiguur] allemaal opneemt, dat zijn voorwaarden opdat een kind tot leren kan komen. En als aan die voorwaarden niet voldaan wordt, dan kan dat kind hier niet ten volle ontwikkelen.” (directeur)

De rol van de school?

De grote variatie in uitdagingen en aanpak, voorwaarden en percepties vraagt een reflectie over de rol van de basisschool in de ondersteuning van kwetsbare gezinnen op school. We focussen daarbij vooral op wat er binnen de school kan op de brug naar welzijn.

De basiswerking in de school

Warme schoolcultuur

Ons onderzoek bevestigt opnieuw het belang van een warme schoolcultuur als basisvoorwaarde om een vertrouwensband op te bouwen met gezinnen, zeker in geval van de meest kwetsbare.

Een warme schoolcultuur betekent ook dat de school **proactief en toegankelijk** is, zich openstelt naar ouders en inspanningen doet om dicht bij de ouders te staan. Die nabijheid is belangrijk om een partnerschap tussen school en ouders uit te bouwen omtrent het leren van het kind. Maar het biedt ook een unieke kans om kwetsbare gezinnen die ondersteuning nodig hebben en soms nergens anders bereikt worden, op weg te kunnen helpen. Sommige, zoals onderstaande school, zijn zich daar sterk van bewust.

“Ik noem de school vaak het huis van vertrouwen. Omdat de drempel bij ons laag is. Mensen gaan hier makkelijk binnen, vinden makkelijk iemand waarbij ze terecht kunnen en dat helpt dan om een beter leven te hebben.” (school Gent)

Ook welzijnsorganisaties erkennen de **unieke, bevoorrechte positie** van scholen als eerste, enige en soms laatste aanspreekpunt voor ouders. Welzijnsorganisaties benadrukken daarbij het belang van het **wegwerken van drempels** in de school, zodat ouders makkelijk iemand van het schoolteam kunnen aanspreken. Deze basiswaarde is echter ook bij de bevraagde scholen niet altijd vanzelfsprekend. We zien zowel tussen als binnen scholen verschillen in percepties over de noodzaak en meerwaarde van investeren in de relatie met ouders.

“Stiekem hoop ik dat dat komt, een koffiekamer waar ouders 's morgens mogen binnenvallen en waar iemand van school zit, maar de geesten zijn er niet altijd klaar voor. Er zijn toch wel wat leerkrachten die zeggen ‘Goh, ouderbetrokkenheid, allemaal goed en wel, maar ik wil mijn ding in mijn klas doen en daar heb ik al genoeg mee.’” (directeur)

Preventief/proactief openstaan voor welzijnsvragen

Naast een open en warme school zijn, zien we ook een rol weggelegd in het preventief en proactief openstaan voor welzijnsvragen van ouders. Dit vraagt van de school kennis en expertise om kleine en grote kwetsbaarheden te herkennen en je school zó organiseren dat drempels voor ouders worden weggewerkt. Dat betekent dus dat scholen ook hun **eigen werking, beleid en mindset** onder de loep nemen. Financiële en materiële vragen van ouders (lege boterhamendozen, slecht gekleed, ...) zijn vaak de aanleiding om te zoeken naar oplossingen buiten de school. Maar die vragen kunnen scholen ook uitdagen om na te denken over hoe ze financiële drempels zo laag mogelijk kunnen houden.

“We werken heel vaak met halve prijs voor bosklassen, sportklassen, zeeklassen, uitstappen. En dan proberen we wel te stimuleren om mee te gaan. Daarvoor contacteren wij het OCMW om een tegemoetkoming te vragen.” (directeur en zorgcoördinator)

Welzijnsactoren benadrukken het belang van het zien van kwetsbaarheden en er adequaat naar te handelen. Dit vraagt een **open houding** van het team en een breed perspectief op kwetsbaarheden. De professionele en sociaal-culturele achtergrond (pedagogisch geschoold, blanke middenklasse) kan een breed perspectief op kwetsbare gezinnen in de weg staan. Maar scholen staan er niet alleen voor. Om werk te maken van een warme schoolcultuur kunnen ze een beroep doen op organisaties met specifieke **expertise** rond thema's als armoede, samenwerking ouder-school, gedrags-

problemen ... Andere organisaties hebben expertise met specifieke doelgroepen zoals anderstalige nieuwkomers en Roma.

“De context kennen van kansarme gezinnen. Vaak is er gewoon geen kennis van. Leerkrachten oordelen vanuit hun perspectief en staan te weinig stil in wat voor situaties mensen in kansarme moede leven of moeten leven.” (medewerker Inloopteam)

Doorverwijzen en toeleiden

Minimaal informeren scholen **ouders over het welzijnsaanbod en verwijzen hen door**. Voor kwetsbare gezinnen die drempels ervaren in het contact met hulpverleningsorganisaties is dit echter niet altijd voldoende. Zoals eerder aangegeven gaan sommige scholen een stap verder, maken ze zelf (telefonisch) een afspraak voor ouders, gaan ze mee naar de eerste afspraak bij een welzijnsorganisatie en blijven ze dit indien nodig verder opvolgen.

Welzijnsactoren zien in de **doorverwijzing naar welzijn** doorgaans wel een belangrijke taak weggelegd voor de scholen. Omwille van hun nabijheid en contact met ouders kunnen scholen kwetsbare ouders soms makkelijker bereiken en de toegang naar welzijns- en andere organisaties vergemakkelijken. Onder welzijnswerkers is echter geen eenduidigheid over hoe ver scholen hierin moeten gaan. Toeleiding veronderstelt ook kennis van het aanbod in de buurt van de school. Dit blijkt in de praktijk niet altijd evident. Scholen ervaren de complexiteit en **versnippering van het welzijnslandschap** vaak als een kluwen waardoor zowel ouders als scholen er moeilijk zicht op krijgen. Welzijnsorganisaties erkennen dit probleem. Vandaar ook de vele initiatieven om een centraal aanspreekpunt te creëren: een maatschappelijk werker op school, een brugfiguur, het sociaal huis als aanspreekpunt, de uitrol van het geïntegreerd breed onthaal (GBO) ...

Waar stopt de rol/taak van de school?

Over één zaak is iedereen het eens: er zijn ook grenzen aan de opdracht van de school, leerkrachten zijn geen **hulpverleners** en zij moeten/mogen die rol niet overnemen. Dat overstijgt de draagkracht zowel op gebied van tijd en investering als van professionele competentie en opdracht. Scholen kunnen dus ook teveel doen. Welzijnsactoren merken op dat scholen doorgaans nog te weinig externe hulp inschakelen. Door met de beste bedoelingen zelf de handen uit de mouwen te steken, kunnen ze onbewust en onbedoeld ouders ook kansen ontnemen. En komt hun eigen draagkracht onder spanning.

“Leerkrachten zijn niet opgeleid in sociaal werk. Scholen zijn de vindplaats. Over scholen waarvan ik zie dat directie of leerkrachten aangeven dat het water aan de lippen staat, denk ik: ‘jij bent je opdracht fel te buiten gegaan, je bent heel erg op zoek gegaan naar hoe je die mensen kon ondersteunen, en dat siert je, maar dat is je petje te boven gegaan.’” (medewerker CAW)

Taakverdeling in de school

De **directie en de zorgcoördinator** vormen de draaischijf, de tandem die de samenwerking met welzijn op gang trekt en onderhoudt. Die draaischijffunctie willen ze ook graag bij zich houden, om zo op de hoogte te zijn van de welzijnsvragen en te bepalen welke stappen de school kan/wil zetten. Tegelijk geven ze toe dat deze functie een

risico inhoudt, omdat de expertise en contacten met het welzijnsveld te geconcentreerd bij enkele personen zit.

Directies zien wel een cruciale rol voor de leerkracht in het werken aan vertrouwen en signalen capteren. Maar tegelijk treedt de directie, zo leert ons onderzoek, **beschermend** op ten aanzien van het team opdat leerkrachten zich op hun 'core business' kunnen concentreren.

“Als het probleem te complex is, komt het in handen van de zorgcoördinator. Maar het signaleren van die gevoeligheid kan een leerkracht ook.” (directeur)

“Zo een vertrouwensband duurt dikwijls ook heel lang, en dat zit bij de leerkracht. Doordat die toont, ‘ik ben goed voor uw kind’ gaan de ouders weten van, het komt wel goed, ze willen eigenlijk wel helpen!” (directeur)

Op de brug staan

We besluiten dat scholen zich inderdaad een rol toemeten in het ondersteunen van welzijn van de gezinnen van hun schoolpopulatie. Minimaal zetten scholen in op een warme schoolcultuur met aandacht voor kwetsbaarheden en drempels. Verder ziet de school zichzelf als **aanspreekpunt en toeleider** voor ouders die met hun vragen naar de school stappen.

We stellen tussen de scholen wel variatie vast hoe men tegen welzijnsvragen aankijkt: enerzijds het aanvoelen dat dit **'er bovenop komt'**, anderzijds de stelligheid dat deze vragen aanpakken 'tot de **maatschappelijke opdracht** van de school behoort'. De impulsen hangen af van de context rond de school, maar de ondernomen acties en de interne taakverdeling hangen toch vooral samen met de **visie** van het schoolbeleid.

De meeste scholen zijn vragende partij om **'welzijn' dichter bij 'onderwijs'** te brengen. Dat ligt in het verlengde van de tendens naar meer outreachgericht werken binnen het welzijnsveld. Hoewel de focus van dit artikel ligt op de rol van de school en haar confrontatie met welzijnsvragen, geven we mee dat ook het **CLB** een belangrijke maar op heden soms onduidelijke actor is in de relatie tussen welzijn en onderwijs. Hoe scholen en CLB's dit op dit moment ervaren wordt op dit moment nader onderzocht. Verder zien we in de vele **brugfigurenwerkingen** heel wat inspiratie om samenwerking vorm te geven.

De bevindingen van het hele onderzoek worden samengebracht in een inspiratiegids die scholen en welzijnswerkingen wil inspireren om nog meer in te zetten op samenwerking tussen onderwijs en welzijn. Deze gids is in het najaar beschikbaar en wordt voorgesteld op een inspiratiedag. Wij hopen in een volgend Welwijsnummer onze inspiratiedag met enige zekerheid te kunnen aankondigen.

Celine MERTENS*, **Marie SEGHERS***, **Jan DE METS***,
Katrien De MAEGD** en **Chris VAN KERCKHOVE*****

HOGENT

K.L. Ledeganckstraat 8

9000 Gent

* onderzoekers

** promotor en opleidingsvoorzitter van de educatieve bachelor in het kleuter- en het lager onderwijs

*** co-promotor en opleidingsvoorzitter van de bachelor sociaal werk

NOTEN

1. SKI-Tool: Screenings-, kwaliteits- en inspiratietool voor welzijns- en onderwijsactoren voor de uitrol en implementatie van een integrale samenwerking i.f.v. ondersteuning van kinderen in maatschappelijk kwetsbare gezinnen op school. Te raadplegen via onderzoek.hogent.be.